

УДК 005.934:658

Яртим І.А.

*аспірант кафедри економічного аналізу
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця***КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНИХ ЗМІН
ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА****TRADE SECRET AS A FACTOR OF ECONOMIC SECURITY OF REALIZATION
OF STRATEGIC CHANGE IN INDUSTRIAL ENTERPRISES****АНОТАЦІЯ**

Стаття присвячена дослідженню особливостей забезпечення режиму комерційної таємниці промислового підприємства. Обґрунтовано доцільність класифікації інформації про об'єкти стратегічних змін як комерційної таємниці. Висвітлено особливості існуючого законодавчого регулювання захисту такої таємниці та відповідальності за її розголошення. Запропоновано локальну структуру організаційно-правового супроводу захисту комерційної таємниці промислового підприємства.

Ключові слова: комерційна таємниця, економічна безпека, об'єкт стратегічних змін, інституціональні обмеження, промислове підприємство.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию особенностей обеспечения режима коммерческой тайны промышленного предприятия. Обоснована целесообразность классификации информации об объектах стратегических изменений как коммерческой тайны. Раскрыты особенности существующего законодательного регулирования защиты такой тайны и ответственности за ее разглашение. Предложено локальную структуру организационно-правового сопровождения защиты коммерческой тайны промышленного предприятия.

Ключевые слова: коммерческая тайна, экономическая безопасность, объект стратегических изменений, институциональные ограничения, промышленное предприятие.

ANNOTATION

The article investigates features providing the trade secret industrial enterprise. Substantiated its expediency classification data of the strategic changes as a trade secret. The specific features of the existing legal regulation of such secrets and responsibility for its disclosure. The local structure of organizational and legal support to protect trade secrets industrial enterprise was offered.

Keywords: trade secrets, economic security, facility policy changes, institutional limitations, industrial enterprise.

Постановка проблеми. Загальноекономічна ситуація в країні, соціальна напруженість, зміни законодавчої системи негативно впливають на стан вітчизняних промислових підприємств, процеси їх функціонування та розвитку. У цих умовах важливим є становлення й реалізація принципово нової системи управління підприємством, реакцією якої на виклики зовнішнього середовища є стратегічні зміни та їх ефективна реалізація. Стратегічний характер змін пов'язаний із радикальними, принципово важливими для підприємства перетвореннями довготривалого характеру, які мають суттєве значення для процесів ефективного функціонування і сприяють його розвитку.

За таких умов одним з чинників, які забезпечують належний рівень економічної безпеки реалізації стратегічних змін, є захист інфор-

мації щодо об'єктів, конкретних напрямів та способів реалізації таких змін шляхом встановлення режиму комерційної таємниці. Виходячи з цього можна стверджувати, що вирішення проблемних питань організації захисту комерційної таємниці промислових підприємств має практичне значення і відповідає найважливішим потребам сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки комерційна таємниця регулюється різними правовими інститутами, питання врегулювання режиму її охорони розглядалися в рамках правового захисту зокрема такими науковцями: О.О. Кузнецов, С.П. Євсєєв, С.В. Кавун [14], О.Г. Литвиненко [15], Ю.В. Носік [16] та ін. Деякі автори розглядали комерційну таємницю виключно як об'єкт інтелектуальної власності: П.М. Кліменко [12], П.Б. Меггс, О.П. Сергєєв [13], С.О. Довгий, В.О. Жаров, В.О. Зайчук [15] та ін. Однак на сьогодні нерозкритим є питання захисту комерційної таємниці суб'єктів господарювання в системі їх економічної безпеки.

Постановка завдання. Основною метою дослідження є виділення ролі та основних напрямів забезпечення захисту комерційної таємниці як способу забезпечення економічної безпеки реалізації стратегічних змін промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення економічної безпеки реалізації стратегічних змін промислових підприємств України є цілеспрямованою діяльністю з захисту життєво важливих інтересів, яка зумовлює вживання превентивних заходів запобігання виникненню загроз і небезпек, а також пошук засобів та інструментів як зменшення негативних наслідків загроз та небезпек, так і створення умов захищеності підприємства.

Досягнути високого рівня економічної безпеки реалізації стратегічних змін можливо за умови організації діяльності, що полягає у забезпеченні захисту об'єктів змін від негативних чинників. Такими об'єктами є структура управління та організації, майно та ресурси підприємства, техніка та технології, поведінка на ринку, продукція, ключові компетенції підприємства, персонал та ін.

Забезпечення економічної безпеки реалізації стратегічних змін доцільно розглядати за визначеними об'єктами, що обумовлює основні його напрями: захист матеріальних і фінансових цінностей та забезпечення їх найбільш ефективного використання; захист інтелектуальної власності; ефективне управління кадровим потенціалом; захист інформації про впровадження та використання досягнень науки та техніки, напрямів зміни поведінки на ринку, структури організації чи управління підприємством тощо.

Кожен із виділених об'єктів відповідає напряму реалізації стратегічних змін (зміни в продукції та послугах, в персоналі, організаційних, технологічних, ринкових змін підприємства), що лежать у площині забезпечення відповідних функціональних складових економічної безпеки, тобто напрямів, які істотно відрізняються один від одного за своїм змістом. Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що такими складовими є фінансова, кадрова, виробнича, ринкова, організаційно-правова та інформаційна.

Об'єкти стратегічних змін реально або потенційно створюють переваги в конкурентній боротьбі; з усієї власності підприємства, в тому числі і майнової, можуть бути найбільш цінними; з часом можуть втрачати свою цінність, якщо не будуть використані. Відповідного до чинного законодавства [1-3] інформацію про такі об'єкти можна класифікувати як комерційну таємницю (далі – КТ), що представлено на рисунку 1.

Визначення КТ закріплено у ст. 505 Цивільного Кодексу України [2], відповідно до якого комерційна таємниця є інформацією, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Аналіз нормативно-правових та наукових джерел дозволив виявити і інші визначення КТ, більшість з яких ґрунтується на понятті «інформація». Однак наразі не існує єдиного підходу до його визначення, а також законодавчого закріплення. Так, в ЗУ «Про інформацію» [10] зазначено, що інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Водночас, відповідно до ЗУ «Про захист економічної конкуренції» [11] під інформацією розуміють відомості в будь-якій формі й вигляді та збережені на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, позначки, ілюстрації (карти, діаграми, органограми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відео-, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості.

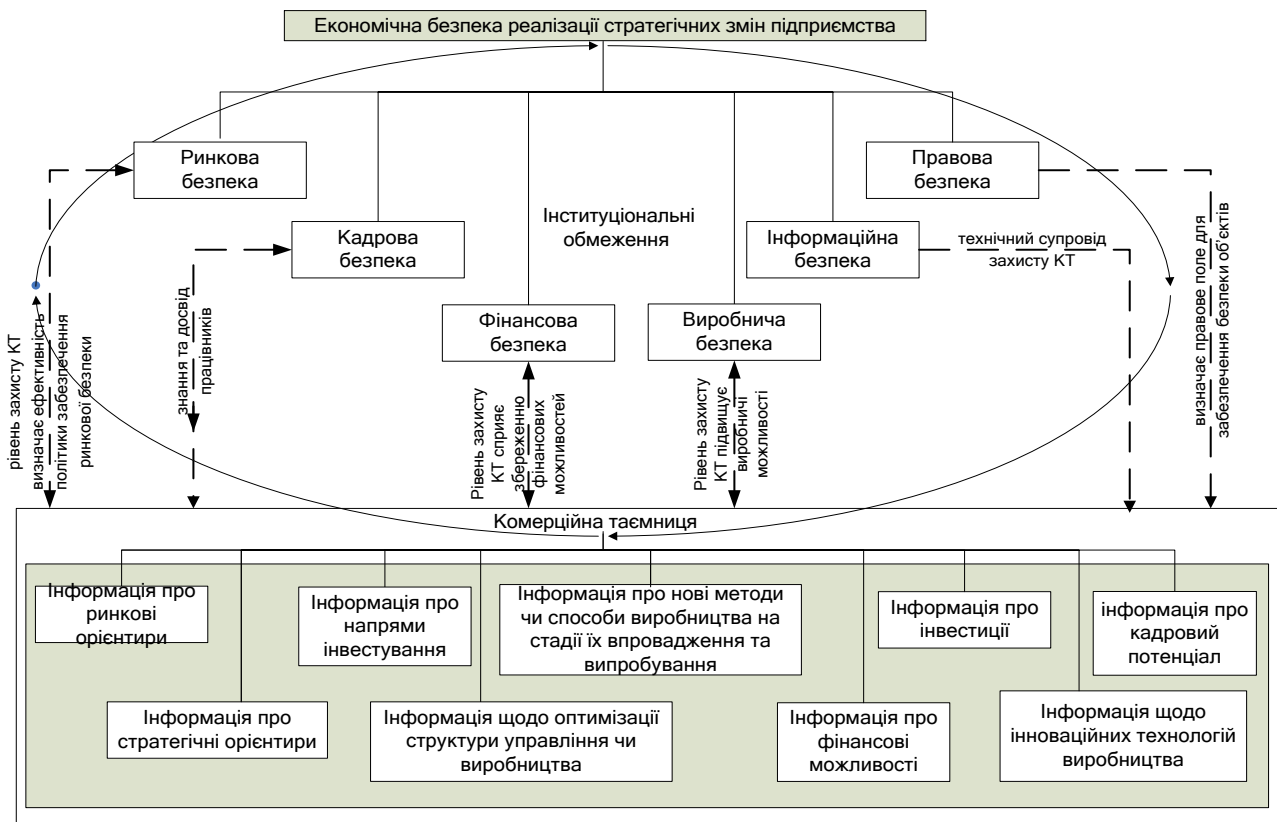

Рис. 1. Об'єкти стратегічних змін як комерційна таємниця промислового підприємства

Таблиця 1

Засоби захисту КТ, закріплені законодавством України

Джерело	Сутність
ч. 2 ст. 155 ГК України [1]	на КТ, як на об'єкт права інтелектуальної власності розповсюджуються загальні умови захисту прав інтелектуальної власності, визначені в ЦК України.
ст. 20 ГК України [1]	основними способами захисту права на КТ (у числі прав суб'єктів господарювання) є: визнання права на КТ; відновлення становища, що існувало до порушення права, і припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; визнання недійсним повністю або частково акта державного або іншого органу, що суперечить законодавству і порушує право банку як суб'єкта господарювання на КТ; відшкодування збитків, завданих порушенням права банку на КТ; застосування відповідних штрафних, оперативних-господарських та адміністративно-господарських санкцій.
ст. 16 і ст. 432 ЦК України [2]	кожна особа (в т.ч. банк) має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності
ст. 432 ЦК України [2]	закріплює специфічні, прийнятні лише щодо об'єктів права інтелектуальної власності способи захисту, що реалізуються в судовому порядку, такі як: застосування негайних заходів з попередження порушення права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів; зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт або експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності; вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний обіг з порушенням права інтелектуальної власності; вилучення з цивільного обороту матеріалів і знарядь, використаних переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності; застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності; опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення.
ст. 16-19 ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції» [11] та ч. 2 ст. 36 ГК України [1]	одним із видів правопорушень, що визнаються недобросовісною конкуренцією, є: 1) неправомірне збирання КТ, яке являє собою добування протиправним способом зазначених відомостей, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб'єкту господарювання; 2) розголошення КТ, тобто ознайомлення іншої особи без згоди особи, уповноваженої на те, з відомостями, що відповідно до закону становлять комерційну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені у встановленому порядку або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб'єкту господарювання; 3) схилення (схиляння) до розголошення КТ, а саме спонукання особи, якій були довірені у встановленому порядку або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків відомості, що відповідно до закону становлять комерційну таємницю, до розкриття цих відомостей, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб'єкту господарювання; 4) неправомірне використання КТ, тобто впровадження у виробництво або врахування під час планування чи здійснення підприємницької діяльності без дозволу уповноваженої на те особи неправомірно здобутих відомостей, що становлять відповідно до закону КТ.
Адміністративна відповідальність	
ч. 3 ст. 164-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення [4]	адміністративна відповідальність за порушення, пов'язані з КТ, встановлюється за отримання, використання, розголошення КТ з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншого підприємця та тягне за собою накладення штрафу.
Кримінальна відповідальність тягне за собою накладення штрафів та позбавлення права обіймати певні посади обов'язків, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб'єкту господарювання; 3) схилення (схиляння) до розголошення КТ, а саме спонукання особи, якій були довірені у встановленому порядку або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків відомості, що відповідно до закону становлять комерційну таємницю, до розкриття цих відомостей, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб'єкту господарювання; 4) неправомірне використання КТ, тобто впровадження у виробництво або врахування під час планування чи здійснення підприємницької діяльності без дозволу уповноваженої на те особи неправомірно здобутих відомостей, що становлять відповідно до закону КТ.чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.	
ст. 231 ККУ [6]	за умисні дії, спрямовані на отримання відомостей, що становлять КТ, з метою розголошення чи іншого їх використання, а також незаконне використання таких відомостей, якщо це спричинило істотну шкоду банку
ст. 232 ККУ [6]	за умисне розголошення КТ без згоди її власника особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо воно вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів і завдало істотної шкоди банку
Дисциплінарна відповідальність	
ст. 147 КЗпП України [7]	за порушення трудової дисципліни, що виражається в розголошенні КТ (якщо це закріплено в локальних нормативно-правових та установчих документах банку і донесено до відома працівників), може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення: догана або звільнення.

У результаті аналізу існуючих визначень у роботі [18] сформульовано авторське бачення поняття «комерційна таємниця»: «це інформація, яка має цінність для його діяльності; невідома іншим особам та знаходиться в обмеженому доступі на законних підставах; стосовно до якої вжито охоронні заходи та яка

не є об'єктом інших таємниць». Комерційна цінність такої інформації полягає у тому, що володіння нею, при певних обставинах, дозволяє банку уникнути невиправданих витрат, примножити доходи, отримати конкурентні переваги та покращити положення на ринку банківських послуг тощо.

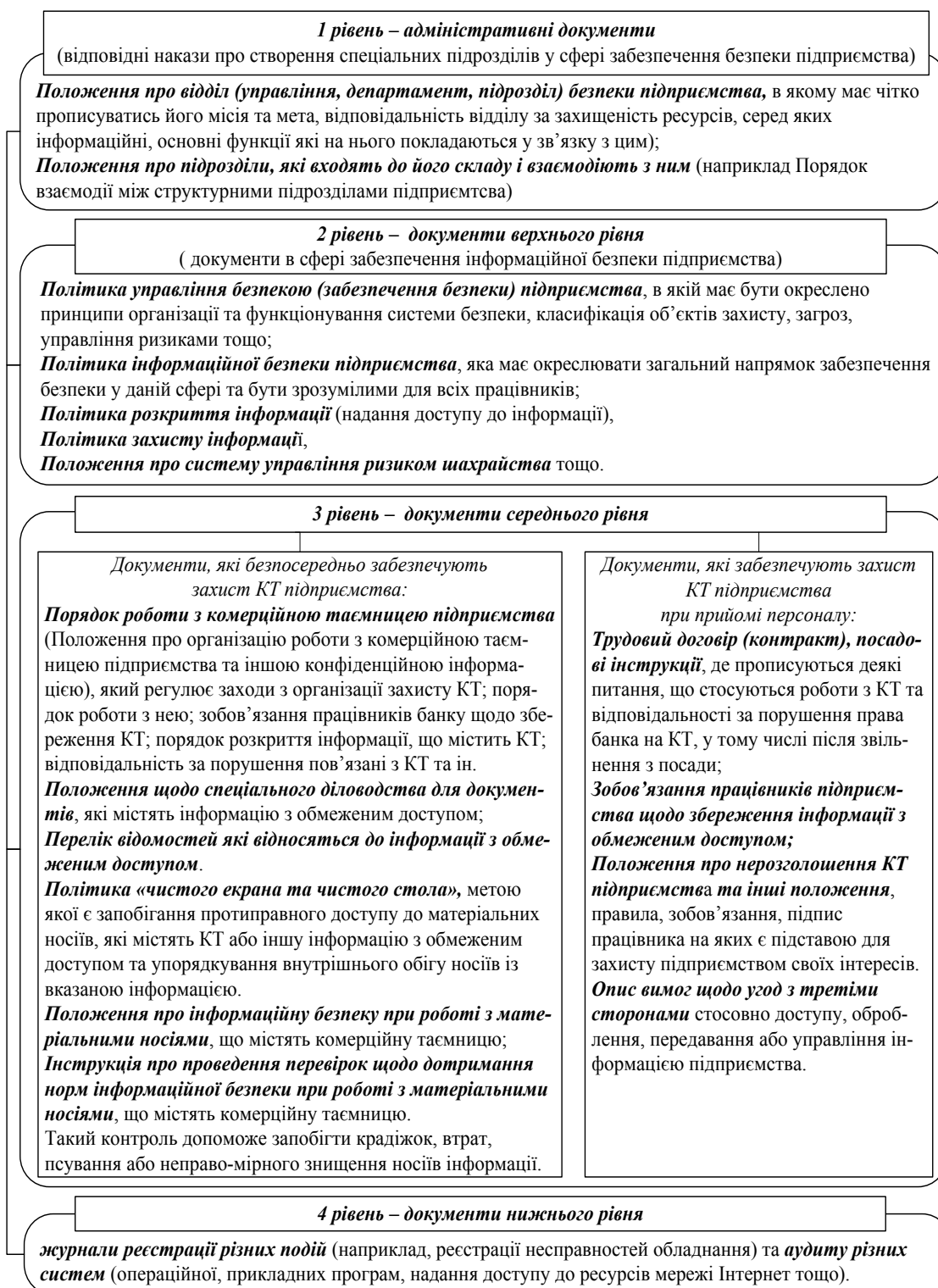

Рис. 2. Чотирирівнева структура організаційно-правового супроводу захисту КТ промислового підприємства

Розроблено на основі [8-9]

Крім того, чинне цивільне законодавство України [2] розглядає КТ виключно як один з об'єктів права інтелектуальної власності, тому майнові права інтелектуальної власності на КТ належать особі, яка правомірно визнала інформацію КТ, якщо інше не встановлено договором. На відміну від традиційних виключних прав (авторського та патентного прав), які надають їх власнику абсолютну охорону відповідних об'єктів незалежно від будь-яких суб'єктивних обставин, виключні права інтелектуальної власності, які базуються на конфіденційності, охороняють лише права та інтереси їх власників і лише за умови, що ними постійно вживаються заходи щодо збереження режиму конфіденційності цих об'єктів.

Зміст суспільних відносин права інтелектуальної власності на КТ полягає у тому, що лише власник КТ має: 1) право на використання комерційної таємниці; 2) виключне право дозволяти використання комерційної таємниці; 3) виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці; 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Право власності на КТ виникає з моменту її класифікації як такої в установленому законом порядку і діє до закінчення строку її засекретування або відчуження в установленому законодавством порядку. У разі прийняття підприємством рішення про відчуження зазначеного права воно здійснюється в тому ж порядку, що і відчуження права майнової та інтелектуальної власності.

Організаційно-правове регулювання захисту КТ промислового підприємства формує певні інституціональні обмеження, що представляють собою сукупність норм, вимог та правил забезпечення захисту комерційної таємниці та економічної безпеки промислового підприємства в цілому. Такі обмеження регулюють закріплені як на законодавчому, так і на локальному (керівництвом підприємства) рівнях.

Так, законодавством України передбачено такі засоби захисту КТ, як цивільно-правова, адміністративна та кримінальна відповідальність за порушення права на КТ, що представлені у таблиці 1.

Проте однією з умов встановлення режиму КТ є вимога про прийняття підприємством заходів щодо охорони її конфіденційності. Саме підприємство зобов'язане забезпечити своїми силами і засобами безпеку та захист інформації КТ та інформаційної інфраструктури. Правове забезпечення захисту КТ полягає передусім в оформленні права підприємства на КТ та закріпленні його в відповідних локальних нормативних документах банку.

На сьогодні вітчизняними підприємствами напрацьовано певний досвід формування нормативно-правової бази з питань захисту інформації. Так, одним із найважливіших установчих

документів підприємства є його статут. У ньому має закріплюватися право підприємства на КТ та, відповідно, право на її захист. Статут є основою для прийняття положень, правил, порядків та ін. внутрішніх документів.

З метою оптимізації процесу забезпечення безпеки інформації про об'єкти стратегічних змін промислового підприємства, зниження вартості та підвищення ефективності системи захисту таких ресурсів, забезпечення розуміння з питань їх захисту керівництвом та працівниками підприємства, автором запропоновано впровадження чотириохривневої структури організаційно-правового супроводу захисту КТ (рис. 2), що передбачає закріплення в локальних нормативно-правових актах підприємства його права на КТ та способи її захисту. Впровадження такої системи гарантуватиме захист інтересів промислового підприємства у випадках порушення його права на КТ та сприятиме підвищенню ефективності реалізації стратегічних змін.

Наведені правові заходи виконують, з одного боку, охоронну функцію, адже вони формують відношення суб'єктів обігу КТ до його норм та правил, а з іншого – компенсаційну, адже у разі завдання шкоди підприємству як законному власнику КТ Закон притягує правопорушника до відповідальності і зобов'язує відшкодувати завданий збиток.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, КТ є складною правовою та економічною категорією, а для підприємства – не лише способом захисту цінної інформації про об'єкти стратегічних змін, а і економічним інтересом та стратегічним ресурсом, який здатний забезпечити конкурентні переваги на ринку промисловості. Саме тому необхідність режиму комерційної таємниці є одним з першочергових питань забезпечення економічної безпеки реалізації стратегічних змін. Режим комерційної таємниці дозволить підприємству не тільки знизити ймовірність нелегітимного використання інтелектуальної власності організації, але і дозволяє забезпечити юридичну підтримку як у питаннях роботи з інформацією, так і при розслідуванні інцидентів, пов'язаних з її несумлінним використанням і компрометацією.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Господарський кодекс України (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Цивільний кодекс України (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Uniform Trade Secrets Act [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uniformlaws.org/shared/docs/trade%20secrets/utsa_final_85.pdf.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). – 1984, до-

- даток до № 51. – Ст. 1122 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/>.
5. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/>.
 6. Кримінальний кодекс країни // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25-26. – Ст.131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/>
 7. Кодекс законів про працю України // Затверджено Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР. – 1971, додаток до № 50. – Ст. 375 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/>
 8. ISO/IEC 27001:2005 Информационные технологии. Методы защиты. Системы менеджмента защиты информации. Требования [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://etr-spektr.com.ua/standarts_download/ISO-IEC_27001-2005.pdf
 9. ISO/IEC 27002:2005 Информационные технологии. Свод правил по управлению защитой информации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pqm-online.com/assets/files/standards/iso_iec_27002-2005.pdf.
 10. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2658-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
 11. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
 12. Клименко П.М. Інформація як об'єкт інтелектуальної власності, що потребує охорони / П.М. Клименко // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 16-17 травня 2001 року). – К. : Вид-во Європ. Ун-ту, 2003. – С. 281-292.
 13. Мэггс П.Б. Интеллектуальная собственность / П.Б. Мэггс, А.П. Сергеев. – М. : Юристъ, 2000. – 400 с.
 14. Кузнецов О.О. Захист інформації та економічна безпека підприємства : монографія / О.О. Кузнецов, С.П. Євсеев, С.В. Кавун. – Х. : ХНЕУ, 2008. – 360 с.
 15. Охорона інтелектуальної власності в Україні : монографія / С. О. Довгий, В. О. Жаров, В. О. Зайчук та ін. – К. : Форум, 2002. – 319 с.
 16. Носік Ю.В. Права на комерційну таємницю в Україні : монографія / Ю.В. Носік. – К. : КНТ, 2007. – 240 с.
 17. Литвиненко О.Г. Інформація, як ключова складова успішної діяльності підприємства в сучасних умовах / О.Г. Литвиненко, С.С. Яременко // Вісник національного технічного університету. – 2010. – Вип. 7. – 103 с.
 18. Яртим І.А. Організація захисту комерційної таємниці в системі економічної безпеки банку / І.А. Яртим, К.В. Попович // Нормативні, управлінські та міжнародні аспекти соціально-економічного розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 24-25 жовтня 2014 року) / ГО «Львівська економічна фундація». У 3-х частинах. – Львів : ЛЕФ, 2014. – Ч. 1. – С. 68-71.